

נאָאל אַלטונ'י

אמנו האדמה: בשבחי הנרטיב האחד לעד

.1

בשנת 2000 מתה אמי, התאבדה בקפיצה מהקומה החמישית. האשה הטהורה, החאג'ה העטופה בצעיף, אשר מימיה לא עברה על מצוות האל. בראשית שנת 2005, כלומר לפני כמה חודשים, פגשתי במעלית את שכנתנו לבניין, שבבעלותה דירה על הגג, מלבד דירתה אשר בקומה הרביעית. שכנה זו, אף היא עטופה בצעיף, אמרה לי כי עולה היא אל הגג והוסיפה: אל ריבוננו. לאחר מכן אמרה שאמי היתה יותר מסתם ידידה בשבילה.

.2

בהתאבדותה של אמי היה משום ירידה מחיק האל, מן העליונים לתחתונים, מן הקומה החמישית לאספלט המדרכה, מרחמיו הרבים של האל לדרגת הכופרים השולחים יד בנפשם. שכנתי עלתה אל האל במובן המילולי, אל רחמיו. היא, שרק לאחרונה עטתה צעיף, ובמובן המטאפורי – עלתה מעלה, אל הגג, שם אלוהים שוכן עליון. כעת אני יודע למה האשה ההיא, אחרי שאמרה כי היא עולה אל האל, נזכרה באמי, חמש שנים אחרי שהתאבדה.

.3

בחודשים שקדמו למות אמי עלה בידי להיות עד להתרסקותה המוחלטת, מהיגיון לטירוף, מאמונה מוחלטת לאובדן אמונה, לחששה לאמונתה, לציפייתה הקודחת והמבועתת למות כמתאבדת, כלומר כופרת, לפחד מפני הציפייה הזאת, לטירוף שגרר אחריו הפחד, ולבסוף למותה הממשי, בהתאבדות. אמי פיתחה בלבה את השניים, את הציפייה ואת הפחד מפניה, עד שהכל נגמר בבוקר יום שישי, חמישה במאי, כאשר התעוררתי לשמע משהו נופל ברחוב ואנשים צועקים מתחת לביתנו.

.4

הייתי קשור מאוד לאמי. במשך ימים ארוכים ידעתי כי ביתנו יתמוטט מיד עם מותה, אם תמות. האפשרות שתמות עלתה רק במעין פנטזיה ובמשחק 'מה אילו'. היא היתה משענת ביתנו ושמרה על יציבותו כדי שלא ייפול, אבל הוא נפל כשם שהיא עצמה נפלה, והתרסק לרסיסים שעפו לכל הכיוונים. הדבר לווה בנחיתה דומה מעם רחמי האל, אלוהי המוסלמים, כמובן. אני פניתי לחילוניות ולאחר מכן הייתי לשמאלן ארוק, אחי הוקסם מן הנצרות, ואחותי הסירה את הצעיף שעטתה עד אז. הספק, ההתרופפות והפירוק החלו להסתגל אל תוכנו. ביתנו קרס לגמרי מבפנים. בעבר חשבתי שהדרך היחידה לרפא התאבדות כזאת היא בהתאבדות דומה, כלומר ייחלתי למותי עם מות אמי, באותו זמן, שמותה הוא שיגרום למותי. אני לא כלום בלעדיה. אולי משום שהיתה בשבילי שסתום ביטחון, קיר מגן מפני קריסה, אני תופס כעת כיצד מטאפורה כזאת שלטה לא רק עלי, אלא גם על רבים מאוד מלבדי, ויתרה מזאת, כיצד השפיעה המטאפורה הזו, למן שחר ההיסטוריה ועד עתה.

.5

בתקופה קדומה מאוד נקשרה האם לטבע, במיוחד האם, לא רק עלמות. האם לא היתה מקום העונג, אלא מקום הפיריון, היצירה, היא האלה. וכשם שמנסים לשכנע אותנו כי האל אינו יכול להיות זכר או נקבה, הנה האם מורחקת מטבעה כאשה בעלת תשוקות כדי להפוך לאם הקמאית, הכליכולה, זו המופקדת על קיום האנושות. היא ההפך מחוה שנוצרה מצלע שבורה של אדם, היא אינה אלא איזיס אשר החייתה את אוזיריס אחרי מותו, אם כלת'ום בעלת הדרת הכבוד והשרים המזכירים את עטיני התחור, האלה הקדומה, ולא פירוז העליזה והמחוללת. זוהי המטאפורה של האם: היא טבע, יישות החורגת מגבולותיך, טבע המסוגל ליצור לך רקע, השומר עליך שלא תתעה ושלא תהיה בודד בתמונה, חסר רקע. היא הראשית והאחרית. נשוב לפגוש את אמותינו בגן העדן, כשם שנשוב אל האדמה ממנה באנו. שלב הביניים הזה, שלב החיים על פני האדמה, אותו צריך אדם לעבור כדי לעמוד בשירות הרחם, המקום ממנו יצא ואליו הוא עתיד לשוב, העבר המקודש שהוא גם האחרית המוחלטת של האנושות. כמעט אין אמונה המשוחררת מהמיתוס היפה הזה (אפילו מרקס, בתיאורו את הרכוש המשותף הראשון – התואם בין הראשית לאחרית). אפילו אם הגבריות מתקרבת בהדרגה לרמות האב,

1 חתחור היא אלה לבנטינית קדומה, אלה-אם בעלת עטיני פרה, אלת אהבה וגורל, וכן אלת מלחמה צמאת דם (הערת המתרגם).

הנה הארמה היא המשתלטת על המטאפורה של האם בריבונות שבה אף אחד אינו יכול להתחרות. אי אפשר לעבור כאן, או ליתר דיוק, אי אפשר לשהות במעבר, הכל צריך להיות מוכן רק לגורל שכולנו הולכים אליו, הוזה לחלוטין לראשית ממנה באנו, כאילו שני אלה צדדים של מראה ואנו הגבול המפריד ביניהם. הגבול הזה בין שני צדי המראה, או שתי האמהות, שני הרחמים, הרחם ממנו יצאנו והארמה אליה נשוב, הגבול הזה הוא מה ששותקים עליו, הוא האיום הגדול לקרוס. בעוד מתקרבים אליו אט אט, מתפתחות תנועות נסיגה אלימות כדי להוכיח פעם אחר פעם כי אנו רחוקים ממנו, וכי עודנו מתאמצים להתאים את האמהות זו לזו, וכי אנו עדיין זוכרים. כעת אנו יכולים לעבור ולשוחח על נושא מעט אחר.

6.

מה שגרם להתעוררותי לתקופה מסוימת, בעת התפתחותם של כל הנרטיבים האלטרנטיביים האלה, המספרים את ההיסטוריה של העמים הילידיים בתקופה הפוסט-קולוניאלית, הוא צמיחת כוחם של שומרי הזיכרון הרשמי. הזיכרון הרשמי הוא הזיכרון של הרחם, על ברכיו גדלנו, אותו שיננו והפנמנו, ובתוכו חשנו חמימות. הוא כל הנרטיבים של האומה והלאום, ה'נשמרים' בשבילנו באמצעות תחושת חולשה, בשל היותנו קורבנות, או בגלל תחושת תפארת, בהיותנו מנצחים. כלומר, הנרטיבים הללו אינם מתפרקים, אלא נשמרים ומיוצרים מחדש, ומכאן תחושת הביטחון במחיצתם. בה בעת, יחד עם התפתחות הנרטיבים החלופיים לנרטיב הציוני על הנכבה הערבית וה"עצמאות" הציונית, מחזק הזרם הרתי והלאומי את כוחו בישראל כדי להוכיח שאנו רחוקים מפירוק הנרטיב הרשמי של מלחמת העצמאות. האם בתוך אוירת המדון הזו אנחנו יכולים להבחין במבט דואג אותו שולח הזרם הרתי והלאומי אל תוך עצמו? האם יכולים אנו להבחין גם בזרם הזה בפחד מפני פרימת הקשר, פחד מפני שיגעון וכפירה (הירידה מאלוהים אל מדרכת הרחוב), זה הפחד שהתרגש על אמי לפני שש שנים, ואשר נגמר בכל מה שפחדה ממנו – בכפירה, בשיגעון, ולאחר מכן בפרימת הקשר מרצונה החופשי לגמרי, בהתאבדותה ובנפילתה מעם האל? כל נשכח את השירות שמגישה לנו השפה העברית בעניין זה: בהגירה של היהודים לישראל הם התרוממו, עלו לארץ ישראל, זוהי ה'עלייה' העברית, והם עלו גם עלייה דומה אל אלוהים, אלוהים שממנו ירדה אמי, ניסו ליצור חפיפה בין הראשית לאחרית (הראשית: האלף הראשון לפני הספירה, בית דוד ולאחר מכן הישראלים בפלסטין. האחרית: מה שמוגשם כעת, עם הזרעים של התהוות המדינה היהודית החדשה על אדמת פלסטין), כדי לשלוט כמה שיותר במיתוס הנפוץ סביב היהדות וכדי להסתיר כמה שיותר את המציאות המתחוללת

לנגד עיניהם, וכדי לקיים את החלוקה הבוטה בין ערבי ליהודי. האם ניתן לומר זאת גם על מניעת ההגירה לאירופה, השמירה על הקרקע, על הרחם של האם מפני כל פרימת קשרים, מפני כל היסדרקות של זהויות אשר נשארו (או שסברו כי הן) יציבות עד אותו הזמן, במקום מבטחים מפני פירוק?

7.

או, האם אפשר לומר זאת גם על סירובה המוחלט של אמי ללכת לפסיכיאטר שיברוק אותה, כלומר פחדה המוחלט מן האישור להתרופפות ההיגיון, ולאחר מכן הליכתה אליו, כשהיא חרדה ומבועתת ושעות ספורות לאחר מכן, בבוקר יום המחרת, התאבדותה?

8.

מסיבה כזו או אחרת ניסה האדם, מאז ומעולם, להעלות את זיכרון היותו עובר בבטן אמו, או הניח כי קרה שם משהו הראוי לרישום. הוא קידש את הראשית לא בתור סכמה של מה שיקרה לאחר מכן, אלא בתור האמת במשמעותה הנסתרת ביותר. האמת מכילה אותו, הוא הילד שלה. ההכלה מתקיימת כאן משני צדדיו, מצד עברו ומצד עתידו, ראשיתו ואחריתו, כמו חיק האם, גוף גדול המכיל את ילדו בין ידיו, עכשיו הוא טיפה בערפל היקום, אשר הוא האמת. בכך מתאפיינת מורשת ארוכה של תיאולוגיה פוליטית, העיסוק בסמל והשפלת האדם, העיסוק ברעיון והשפלת האדם, העיסוק בחזון הדרמטי והשפלת האדם. כאשר קורס הסמל גם האדם עתיד ליפול עמו, או שלקיומו אין שום משמעות ועדיף לו ליפול. כאשר מתה אמי קרס ביתנו לחלוטין, מבפנים. בעבר חשבתי כי הדרך היחידה לרפא התאבדות כזו היא בהתאבדות דומה, כלומר, ייחלתי למותי עם מות אמי, באותו הזמן, אך מותה הוא שיגרום למותי. אני לא כלום בלעדיה. כדי להתמודד עם הפחד שלי מפני מותה, חלמתי פעמים רבות על מותה, חשבתי שרק כך אתגבר עליו, ונאמר לי אז כי החלום על מותו של אדם פירושו כי יחיה חיים ארוכים. ההיתה זו תחבולה שהלא-מודע שלי מצא בה מפלט בשל האפשרות כי אמי עשויה למות בעתיד? אמי לא הוסיפה לחיות זמן רב לאחר מכן. כפי שאמרתי, ביתנו לא היה מוגן מפני התפרקות. הטכניקה של החלום על המוות לא הועילה כדי לעצור את צעדיו. כאן בדיוק פעלה האוטוביוגרפיה שלי באופן מנוגד לאוטוביוגרפיה של שומרי הזהות. בעוד סימני המוות ניכרו בכירור על אמי והכל התריע מפני קריסה, ואף אני חלמתי על מותה, בעוד הכל התריע מפני התאבדותה של אמי והיא עצמה ציפתה לה בדאגה עצומה, הנה לא נגלתה שום התפרקות בממסד השולט במערב. האיום הקרב של בלילת הזהויות

מגיע ממקום אחר, מן המחקרים האקדמיים, מן האקדמאים ולא מן הפוליטיקה, לאמור, זהו איום תרבותי ולא ממשי, ולמרות חוסר ממשותו עד כה, ואף שהשלטון הגזעני נראה כאילו הוא בשיא כוחו, החלום על ההתפרקות קיים. אפשר לעקוב אחר אלפי הביטויים הקשורים לסכנה האסלאמית, לערכים הברברים המתקיימים את תרבות המערב מתוכה באמצעות סוס טרויאני. ההיסטוריון הישראלי בני מוריס אינו היחיד המדבר כך, אף אם הוא הדרמתי ביותר. החלום על ההתפרקות קיים בקרב שומרי השמירה, שומרי פולחן האלה-האם, לא כדי לגרש את ההתפרקות הקיימת כאפשרות בלא-מודע, אלא כדי להצדיק את הסמכותנות המבעייתה של הזהות האחת, של הנרטיב האחר השליט וההגמוני, של קיום האם, הרחם החם המתחמם עוד ועוד, מול קיומם של יתומים בכל הבזות הזאת בעולם: הכלת הנרטיב של החלש בנרטיב של החזק, הפשטות מן הנרטיב הפרטי שלו, או במקרה הטוב ביותר – הטלת ספק מתמיד בנרטיב שלו באמצעות הנרטיב של החזק, מעשה מנחם שקרה מאז ומתמיד ויקרה לעולם בכיוון אחד, מלמעלה למטה. הפעם, המעלה והמטה הן שתי מהויות נפרדות ואין שום מהות הנעה ביניהן. אין כאן תנועה אישית ורצונית כזו של האשה שקפצה מן הקומה החמישית אל הרחוב. יש כאן רק מרכא ומדוכא, וביניהם גבול בוטה.

9

אבי נישא פעמיים. בפעם הראשונה הוליד את שני אחי הגדולים, ובפעם השנייה, כאשר נישא לאמי – אותי ואת אחי הקטן. מסיבה כלשהי מעולם לא דימינתי לי אחים מאב אחר שאמי תינשא לו. דבר זה אינו קשור רק למה שקורה ולמה שצריך לקרות, אלא שביחס לאם – היא כאילו המסורה מעולם ועד עולם, בציפייה מתמדת ואחת, ארוכה כמו הזמן עצמו, ולכן לא חל בה שום שינוי, כאילו היא אלה ממש. כפי שציינתי, האם אינה נראית כאשה, אלא כדבר חורג, ולכן אין היא נתונה לחלוקה בין זכר לנקבה. אנו הגענו הנה בעקבות הריונה, וההיריון הוזה אירע פשוט כך, אולי כמו בנס של מרים. כוחות רבים פועלים כדי להסתיר את המחשבה על רגע המשגל של האם וכדי לאשר את זהותה החורגת, ובשל כך בואנו לעולם הוא נס צרוף המצטיין בייחודיותו, ולא ייתכן שהוא יקרה שוב עם אב אחר כדי להוליד אחים אחרים. מעוררת התפעלות המחשבה על כמות הביטויים והמחקרים שאישרו את העובדה כי פלסטין היא מולדת היהודים ולא מקום מפלט הכרחי בשבילם מפני הנאצים או השואה, כלומר אישור היותם הבנים הממשיים של הארמה האם הזו. אבל אלה הטוענים כי הנם בני הארמה, הערכים שאותם מצאה הציונות בפלסטין – קיומם כאן הוא מכשול, ממש כשם שהקיום הכנעני והפלשתי היה מכשול לפני פלישתו של יהושע לארץ, וכיוון

שהאמת ההיסטורית מובהקת בתודעות: המתנחלים באו ומצאו את הערבים עובדים את ארמתם מזה מאות בשנים, היתה חשיבות לאישור הקדחתני הזה שהם הינם הבנים "הממשיים", כדי לכסות על הבנים "הוותיקים" של האם האחת. מה משמעותה של הממשיות הזאת כאן? בשיח אחד משמעותה ההבטחה האלוהית, ובשיח אחר משמעותה התפתחות רגשות היהודים לפלסטין כמולדתם הלאומית, בין אם זו האמת, בין אם לאו. זהו משחק תמים ומר, וערכו של האובייקט מואצל עליו לפי מה שהמהויות סבורות שהוא, כלומר אמת המתוארת כאובייקטיבית, בטוחה ואחת, הצומחת רק ממה שכמה אנשים סבורים כי הינה. זהו מדרון מסוכן בשביל שיח כזה: מה בנוגע לרגשות הפלסטינים שגורשו מכפריהם? האם לפי אותו היגיון זכות השיבה של הפלסטינים תהפוך לזכות אובייקטיבית, בטוחה ואחת? כך יולדת האם שניים, האחד הוא בנה החוקי והאחר הוא בנה הלא-חוקי. כיצד מתרחשת האפליה הזו? כיוון שהאחד מרגיש בכוח כי הוא בנה הממשי, והתחושה הזו גואה עד שאין הוא מסוגל להטיל בה ספק, הרגש יוצר אמת. שיח זה עשוי להיות הגיוני אם משנים בו פרט אחד: ההבדל אינו טמון במה שהבן חש, או במה שאינו חש, אלא רק ביכולת שלו לכטא את אשר הוא חש. ומה יהיה על הבן האחר, האילם והרגיש? הוא הבן שמעולם לא נדרש להביע את היותו בן הארמה, משום שזו היתה אמת מובנת מאליה בתפיסתו, והאמת אינה זקוקה לשיבטאו אותה, כיוון ששום סכנה לא אופפת אותה? דבר זה לא קרה עד שהבן הופרד מחיק אמו. בסרט 'באב אל-שמס' של הבמאי יסרי נצראללה, על פי הרומאן של הסופר אליאס ח'ורי, אומרת אב-חסן: "אנחנו לא הכרנו את פלסטין עד שהיא אבדה". לפלסטינים לא היתה סיבה לחיזור, במציאות אותה חיו באופן יומיומי לפרטי פרטיה, וכפי שלמדנו אי בזה: הדברים המציאותיים ביותר, אלה הקשורים בנו יותר מכל דבר אחר, הם הדברים הכי נעלמים מעינינו, ולבטח הדברים הרחוקים ביותר מקידושם האלוהי, שכן מי שנזקק לקידוש הוא רק זה שנגזל למעשה. כך, דרך התוצאה הסופית ממש, אנו יכולים להגיע אל עומק המאמר: האם כאשה נגזלה למעשה לאורך תקופות ארוכות של שליטה גברית, ולכן היא נהפכה לאם, יישות שמימית חורגת, אלוהית למחצה. לקיים פולחן של אם אחת ולחלל את שאר הנשים על פני הארמה, רעיות, חברות, זונות, שכנות, לא עולה כלום. כעת אנו יכולים להבין מדוע הפכה סוזאן מובארכ, רעיית נשיא מצרים הנוכחי, חסני מובארכ, לסמל של אמהות וילדות, ואז הפסיקו למתוח עליה ביקורת, אפילו בשנים האחרונות, שבהן נמתחה לראשונה ביקורת חדה מאוד נגד הנשיא הנוכחי ובנו, בעוד נשים חוללו בהפגנות של תנועת 'כפאיה' ברחובות קהיר, כשאנשי המפלגה השלטת מורידים מהן את מכנסיהן ומכים אותן בין ירכיהן, בעוד האשה האם, הגברת הראשונה של מצרים, סוזאן מובארכ, מבחינה בכל, כראוי לאלה האם, ומחרישה נוכח רדיפת בני אדם, כראוי לאלה האם, ובעצמה רודפת, כראוי לאלה האם. בעקבות האינתיפאדה

הראשונה בפלסטיין כתב משורר ישראלי, שטען כי הוא מייצג מגזר רחב של ישראלים, כי היהודים ראויים לפלסטיין/ישראל יותר מהערבים, משום שהערבים שורפים והורסים את האדמה, בעוד היהודים מפתחים אותה כל העת. מה שמדהים כאן הוא לא רק כיצד הסיפור על המלך שלמה, שתי האלמנות ושני הילדים פעל כאן באופן הפוך בתודעתו של הכותב, אלא כיצד קידש כאן את האם, את האדמה, כדי לייפות את גזילתה מבני אדם, ולא צוינו הוראתו של רבין לשבור עצמות ילדים, או המחסומים, או שום דבר אחר. התשובה הזו ניתנה בהקשר מצומצם, סביב השאלה מי ראוי יותר לכך שהאם תהיה בבעלותו, מי הוא בנה החוקי, גם אם האם קפואה וקיימת רק ברמה המטאפורית, גם אם בניה זכאים לחיים. בדיוק בשל היותה מטאפורה, הנה קידושה אינו עולה דבר והוא מכפר על גיהנום ההשפלה שהפלסטינים נתונים לו. האם כאן היא אותה אשה מתה שהכל נשבעים ברוחה, בשמה מתרצים את האדנות, מתרצים את מחיקת האח 'הלא-חוקי', הפלסטיני, או האשה המתנגדת למדיניות של מובארכ, בשני המקרים בשם המולדת, האם, החיק המטאפורי ביותר.

.10

עכשיו אני לא שונא את אמי, אבל לבטח לא אשמה אם תשוב לנגד עיני חיה, אם תשוב לפתע לקומתה החמישית.

מערבית גיא רוד'גלבע